

SWOJSKOŚĆ/OBCOŚĆ KRAJOBRAZU

Sposób istnienia krajobrazu rozpoznawany przez postrzegającą go jednostkę, wyrażający się w tym, co swojskie (znajome, rozpoznawalne) lub obce (nieznane, odmienne) z perspektywy czynników decydujących o jego wartościach estetycznych, kulturowych, społecznych, przyrodniczych i innych. Poczucie swojskości jest efektem nawiązania z krajobrazem relacji bliskości, poczucie obcości wynika z zachowania dystansu.

Bliskość i dystans możemy odczuwać wobec krajobrazu pojmowanego w kategoriach przestrzennych, czasowych, emocjonalnych, etycznych oraz zmysłowych. Kluczowe znaczenie ma tu czynnik wizualny: typowe dla danego miejsca lub regionu widoki są pierwszym punktem odniesienia w ocenie krajobrazu (krajobraz górski, swojski dla górala, będzie obcy dla marynarza). Angażujemy się często w krajobraz, z którym związani jesteśmy od dzieciństwa, za obcy uznajemy taki, który jest odmienny od najlepiej znanego. Kluczowe są tu dwie postawy: tubylca, dla którego krajobraz ma swojski wyraz i przybysza, który musi się z nim najpierw oswoić, by oddalić odczucie obcości. Niekiedy bliskość odczuwamy w stosunku do krajobrazów obiektywnie nieprzychylnych, niebezpiecznych i nieprzyjaznych (mieszkańcy Syberii, Alaski, podnóży wulkanów, itd.), wówczas identyfikacja z krajobrazem następuje na podstawie innych wartości, np. zogniskowanych wokół pojęcia ojczyzny i ojcowizny.

Oswajanie obcego krajobrazu (np. przez imigrantów) polega czasem na próbie jego zorganizowania w znany i modelujący poczucie bezpieczeństwa sposób, wśród osób podobnych, na przykład tej samej narodowości. Wówczas w obcych przestrzeniach powstają społeczności wyznające podobny system wartości. Enklawy osadników chińskich w miastach amerykańskich (Chinatown), polskie dzielnice z polskimi sklepami w miastach Wielkiej Brytanii czy hinduskie w Singapurze wypełniają obcą przestrzeń charakterystyczną architekturą, symbolami graficznymi, szyldami, nazwami ulic. Oswojenie miejsca może zatem nastąpić poprzez kolonizację wprowadzającą w obcy krajobraz własną architekturę (np. Francuska Koncesja w Szanghaju), roślinność, obyczaje, praktyki (np. plantacje kawy w Afryce).

Klasycznymi przykładami ilustrującymi poczucie swojskości i obcości są postawy mieszkańca i turysty. Pierwszy ocenia miejsce poprzez jego walory funkcjonalne i użytkowe. Druga postawa wiąże się z powierzchownym kontaktem i czasowym przebywaniem (które może, choć nie musi, wytworzyć relację zażyłości). Samo długotrwałe przebywanie w określonym miejscu nie gwarantuje jeszcze zbudowania relacji bliskości, bowiem potrzeba utożsamienia się z obowiązującymi wartościami: im silniejsza identyfikacja, tym mniejsze poczucie obcości. O stopniu identyfikacji decydują takie czynniki, jak język (który szczególnie dla imigrantów stanowić może barierę w nawiązaniu relacji bliskości do miejsca i jego mieszkańców), gotowość do uczestniczenia w rytuałach i życiu społecznym (budowanie siedzib, przekształcanie terenu, stwarzanie norm społecznych, kultywowanie określonych obyczajów i zwyczajów). Niekiedy osoby długo przebywające na emigracji nie wytwarzają relacji bliskości z nowo zamieszkanym miejscem, tęskniąc za ojczyzną. Z drugiej strony bliskość odczuwamy niekiedy w stosunku do miejsca, w którym przebywamy krótko.

[M.G., B.F.]

Literatura:

Cosgrove, Denis. *Social Formation and Symbolic Landscape*. Madison: The University of Wisconsin Press, 1998.

Grzelak, Eliza. *W poszukiwaniu Edenu. Językowo-kulturowy obraz współczesnego polskiego ogrodu ozdobnego. Kreacja czasu i przestrzeni*. Gniezno: Wydawnictwo TUM, 2008.

Hall, Edward. *Ukryty wymiar*, tłum. T. Hołówka. Warszawa: Wydawnictwo Muza, 2009.

Hofstede, Geert. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks CA: Sage Publications, 2001.

Lowenthal, David. *The Past is the Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Porteous, J. Douglas. *Landscapes of the Mind: Worlds of Sense of Metaphor*. Toronto: University of Toronto Press, 1990.

Stomma, Ludwik. *Kultura wsi polskiej XIX wieku*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1986.

Tubylewicz, Katarzyna. *Moraliści. Jak Szwedzi uczą się na własnych błędach i inne historie*. Warszawa: Wielka Literatura, 2016.

